

Ekolojiye Yöneltilmiş Bütünleştirilmiş Planlama Metodolojisi: Polonya Örneği

Sevin AKSOYLU

Yrd. Doç. Dr. Sevin Aksoylu 1979 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden mezun oldu. Halen Anadolu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda hızlı nüfus artışı ve aşırı kentleşme sonucu doğa üzerindeki baskıların yoğunlaşması nedeniyle ekoloji ağırlıklı planlama yaklaşımlarına ağırlık verilmesi ve kentleşme sürecinin, insan çevresinin organizasyonuna öncelik verecek ve yönlendirecek şekilde düzenlenmesi gerekliliğine bağlı olarak geliştirilen ve Polonya'lı plancılar tarafından incelenerek hazırlanmış olan "Bütünleştirilmiş Planlamanın Ekolojiye Yöneltilmiş Yeni Metodolojisi"nin temel ilkelerini ve Polonya deneyimlerini açıklamaktır.

Giriş

Dünyamızı evrende mevcut olan sonsuz sayıdaki gök cisiminden ayıran olgu, bu gezegen üzerinde olağanüstü derecede düzenli sistemler çerçevesinde gerçekleşen bir yaşamın mümkün olmasıdır. Çevremizdeki tüm canlılar, bunların arasındaki ve madde ve enerjiden oluşan cansız ortamla olan ilişkiler ekoloji adı verilen bilim dalınca incelenmekte, insan da bu ekolojik çerçeve içinde yaşamını sürdürmektedir. Çevresel eko-sistemlerin zaman ve uzaydaki tüm değişkenliklerine karşın, bu tür sistemlerin çok önemli bir özelliği, sürekli olarak dinamik bir denge noktasına gelme eğilimleridir. (Uslu, O. , s. 125) Ancak, yaşadığımız yüzyıl, insanın doğa üzerindeki baskılarının giderek yoğunlaşmaya ve

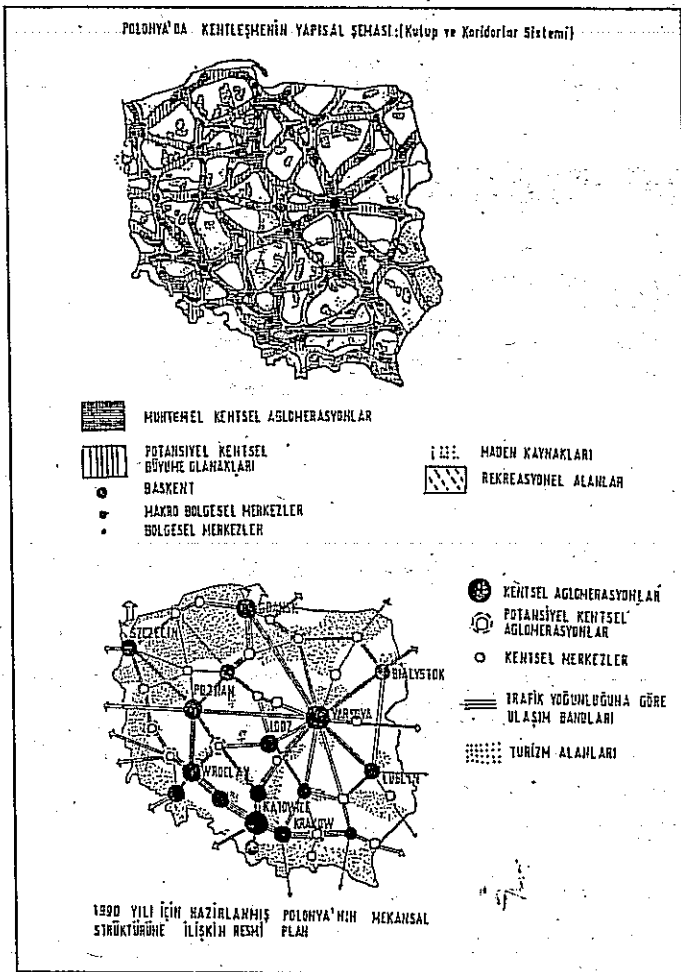
ekosistemde dengesizliklerin ortaya çıkmaya başladığı bir yüzyıldır. (Özdemir, S., s.1) Bu nedenle, hızlı nüfus artışı ve aşırı kentleşme sonucu doğa üzerindeki baskıların yoğunlaşması, yaşayanların refahı ve gelecek kuşakların kullandığı için doğal değerleri koruma gereksinimi ve biyolojik dengenin tehlikeye atılması v.b. endişeler sonucunda çevre sorunları çağdaş toplumların gündeminde yer alan en önemli konulardan bir tanesi durumuna gelmiştir. Doğal ve yapay elemanlar arasındaki mekansal ilişkileri gösteren bir bütün olarak kentleşmenin yapısı, mikro-klimayı etkilemekte ve kentsel çevrenin geleceği, insan tarafından yaratılan elemanlar ile doğa arasında biyolojik olarak bir denge elde etmeyi en iyi şekilde sağlayan mekansal yapıların uygulanmasına bağlı kalmaktadır.

Makro Ve Mikro Ölçekte

Çevre Planlama

İnsan çevresini değiştirecek yeni yatırımların mekanda en iyi biçimde yerleşmesini sağlayan fiziki planlamanın amacı; gelişen veya ıslah edilen alanın tüm fonksiyonel elemanları arasında en iyi ilişkileri belirlemektir. Bir başka deyişle, yeni yatırımlar için en iyi yer seçimi sağlamak, yeni ulaşım ağları, yeni konut alanları ve yeni sanayi eylemlerini doğru bir şekilde yerleştirmek, kentlerin ve çevrelerinin gelişimini düzenlemek ve organize etmektir. İster mikro ölçekte, isterse makro ölçekte (kent

PLANLAMA
9 5 / 1 - 2

planlama, bölge planlama, ülke planlama) bir yaklaşımla davranılsın, plânlama, mevcut ve gelecekteki insan eylemleri için bir çerçeve oluşturan çevreyi, oldukça fazla etkilemektedir. Bu nedenle, kentleşme süreci, insan çevresinin organizasyonuna öncelik verecek bir şekilde düzenlenmeli ve yönlendirilmelidir. Uygun bir çevrenin yaratılması ve korunmasını içeren kent büyümesinin düzenlenmesi; ekolojik ve sosyal önceliklerin de ele alınması gerektirmektedir. Buna bağlı olarak kent çevresi en uygun kentleşme şemasını kullanarak makro ölçekte (ülkesel, bölgesel) tasarlanmalıdır. (Zaremba, P., Systematization.....s. 36) Zira, doğanın tahribi, düşünerek yapılmış bir planlama eylemi nedeniyle değil, fakat birçok durumda öngörüsüz ve geniş kapsamlı olmayan ekonomik düşünceye öncelik verilmesi veya bir başka deyişle önceliğin ekonomik baskıyla kıyas kabul etmediği düşünülen sosyal ve ekolojik faktörlerin aleyhine, kısa sürede elde edilecek ka-

zançlara verilmesidir. Oysa ki geniş kapsamlılığın anlamı, sosyal, teknik, ekonomik ve ekolojik yönlerin, aynı düzeydeki önceliklerle ele alınmasıdır. (Peski, W., s.2) Bu 4 yönü bütünleştiren fiziki planlama yaklaşımı bir amaç değil fakat insana uygun olması gereken yeni çevre strüktürlerini yaratmak için bir araçtır. Yalnızca ekolojik olarak yapılan analitik çalışmalar, pozitif bir çevre yaratmada mevcut değerleri ve çevreyi korumak, değiştirmek veya iyileştirmede, çevresel değerlerin tahribini önlemede yeterli değildir. Ekolojik araştırmalar ve çalışmalar olmaksızın yeterli bir çevre politikasına başlamak mümkün değildir, fakat bu çalışmalar, mevcut durumu değiştirmek için yeterli değildir. Bu amaca ulaşmak, bütünleştirilmiş fiziki planlama çerçevesinde sunulan ekolojik gelişmeye ilişkin bir strateji ile mümkün olabilir. Bu strateji de; mikro ölçekte kentsel ve doğal çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, makro ölçekte hazırlanan ekolojik politika tarafından yeterince desteklenmeli ve bu bir politikaya dayandırılmalıdır. Eğer kentsel ve endüstriyel yapı, doğal çevrenin, mikro klimanın ve insan davranışının tehlikeli bir şekilde bozulmasına yardım ederse, bir dizi ekolojik gelişme, bu amaçlı yerine getiremeyebilir. Bu nedenle, kentleşmenin yeni, pozitif formlarının yaratılması ve ekolojik planlamaya ihtiyaç vardır. Yalnızca bütün araçlar yardımıyla doğal çevrenin korunması değil, fakat kentsel ekosistemler içinde yeni çevresel değerler yaratmak için ekolojik yaklaşım kentsel gelişmeyi yönlendirmelidir. Ekolojik çalışmalar, ekolojik gereksinmelere öncelik vermek amacıyla bütünleştirilmiş fiziki planlamanın hangi yönde olması gerektiğini göstermelidir. Bu durum gözönünde bulundurularak, ekolojide yöneltilmiş bütünleştirilmiş fiziki planlama sürecinin şu aşamalardan oluşacağı söylenebilir.

- Problemin belirlenmesi,

- Kentsel eko-sistem analizlerine dayalı, çalışma alanının ekolojik gereksinimlerine ilişkin çalışmalar,

- Gelişme eğilimlerini değerlendiren, ekonomik, demografik, teknik ve sosyal durum çalışmalarını, olanak ve sınırlamaların tanımlanması,

- Ekonomik, teknik, sosyal taleplere uyarlanmış ekolojik çalışmaların sonuçlarına dayalı

Bütünleştirilmiş Fiziki Planlama,

- İyî uyarlanmış bir politikayı gerektiren, bütünleştirilmiş planlamanın sonuçlarının pratik olarak uygulanması. (Zaremba, P., Metodology...s.7-11)

Ekolojiye Yöneltilmiş

Bütünleştirilmiş Planlama Metodolojisi

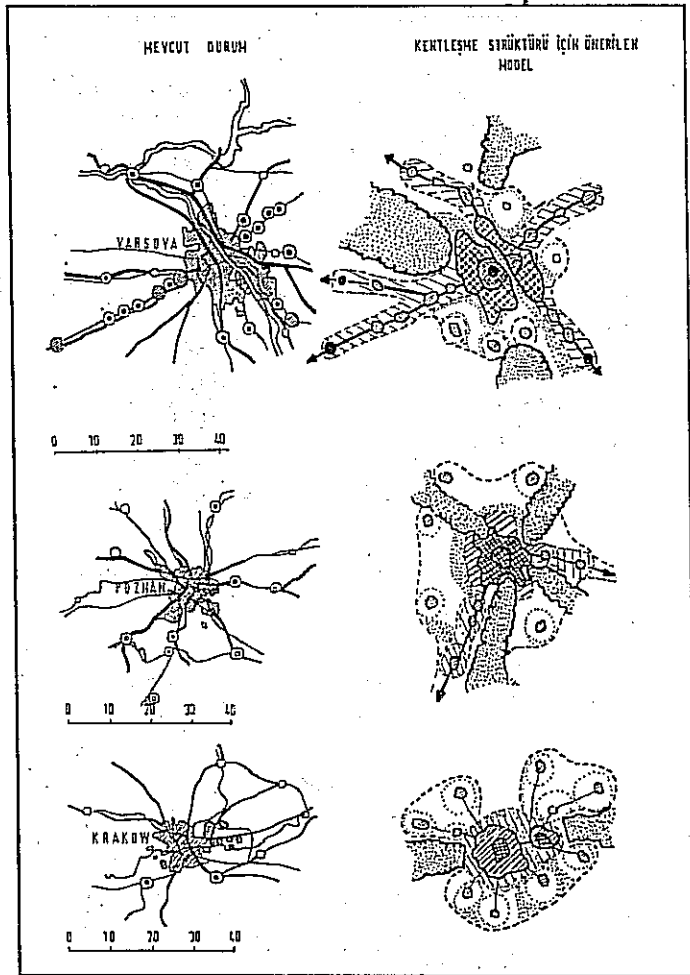
Ekolojiye yöneltilmiş bütünleştirilmiş planlamanın temel özelliği, sosyal, ekonomik ve fiziki planlama; lokal ve bölge planlama; teritoryal ve sektörel planlama arasında bir bütünleşmeyi içermesi ve insan gereksinimleri ile dar kapsamlı ekonomi arasındaki anlaşmazlıkları tasfiye etme olanağı vermesidir. (Zaremba, P., Methodology...s.37)

1. Terriyal bütünleşme, planlamanın ülkesel, bölgesel, kentsel ve kırsal biçimleri arasında yakın bir kontakt kurmalıdır. Kent planlama, yalnızca sınırlanmış kent sınırları için değil, o kentin fonksiyonel olarak çekim alanı içinde bulunan tüm bölgeyi kapsayacak şekilde gerçekleştirilmeli, bölge plancısı, bölge içinde yer alan kentlerin gelecekteki potansiyel olanaklarını, kent plancısı da, kentin bölgedeki yerleşmeler ağı içindeki rolünü bilmelidir. Bu ise, kent ve bölge planlamanın ayrı olarak ele alınmayıp, bütünleştirilmiş planlamanın bu iki formunun aynı anda başlaması, bilgilerin değiştirilmesi, önerilerin karşılıklı olarak sunulması ile sağlanacaktır. Zira, bölge planlamanın, kent planları tasarlanmadan önce hazırlanması halinde kentle ilgili gelecekteki en önemli detayların bilinmemesi, lokal planların bölge planlarından önce hazırlanması ve onaylanması durumunda ise bölgesel kararların kentleri etkilemesi nedeniyle planın uygulanma şansının azalması tehlikesi bulunmaktadır. Bölge planlama, bölge içindeki tüm kentler için hazırlanan çeşitli büyüme alternatiflerini dikkate almalıdır. Büyüme alternatifleri, tahmin edici planlama yöntemlerini kullanan potansiyel gelişme olasılıklarını sunacaktır. Büyüme alternatiflerini sunmak için dikkate alınan çeşitli kriterlerin en önemlilerinden bir tanesi, aynı yerleşmeye uyarlanan farklı kentleşme yapılarını karşılaştırmaya yardım eden çevre faktörü olmalıdır.

2. Sektörel planlama, bütünleştirilmiş teritoryal planlama ile ilişkilendirilmelidir. Teritoryal ölçekte devam ettirilen geniş kapsamlı

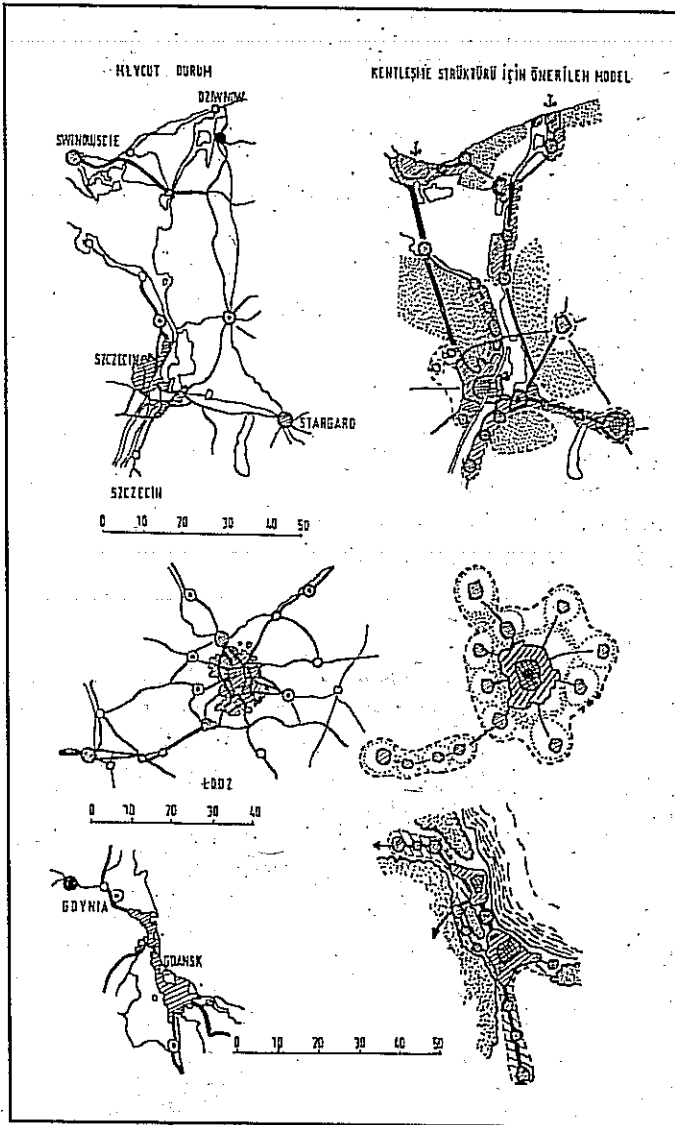
bir analiz, sektörel önerilerin yerel koşullara nasıl uyarlandığını göstermelidir.

3. Fonksiyonel bütünleşme, aynı alanın mevcut ekonomik, sosyal ve mekansal olarak karşılıklı ilişkileri temelinde dayanmaktadır. Bütün bu yaklaşımlar insan çevresinin kurtarılması gibi ortak bir amaca ulaşmaya yardım etmelidir. Ekonomik kararlar, mekansal amaca ulaşmaya yardım etmelidir. Ekonomik kararlar, mekansal gelişmenin bütün potansiyel olanaklarının çok ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi temelinde, çevresel açıdan en uygun kentleşme yapılarını dikkate alan, uzun vadeli bir fiziki planlama ise ekonomik kararlara dayanmalıdır. Bu; yasal araçlarla desteklenmesi

gereken geliştirilmiş bütünleştirilmiş planlamanın amacıdır. Bu amaca, eğer ekolojik ve sosyal gereksinimlere öncelik vererek, varolan ulusal yetkiler; yeni teknoloji ve mevcut koşullara uluslararası ölçekte uyarlanabilir ve birleştirilebilirse ulaşılabilir. Bu nedenle, bü-

PLANLAMA
9 5 / 1 - 2

tünleştirilmiş planlama aynı zamanda planlamanın uluslararası düzeyde izlenmesi temelinde dayanmalıdır. Fiziki planlamanın uzun vadeli bu yeni boyutunun özellikleri ise;

- Yürütme için kesin bir zaman sınırlaması getirmeksizin, ulaşılan amacın belirlenmesi,

- Herbirinin tüm yansıma ve sonuçlarını dikkate alan, çeşitli gelişme alternatiflerinin hazırlanması, değerlendirme ve kıyaslanması. Bu potansiyel gelişme tekliflerinin, diğer teknolojik ve ekonomik alternatiflerle karşılaştırılabilen ekolojik bir versiyonunun zorunlu olarak sunulması,

- Bu ikaz ve bilgilere dayalı olarak en uygun çözümün seçiminin yapılması, seçilen gelişme stratejisinin, sabit bir zaman sürecinde, bir programla tamamlanan, daha detaylı bir master plan ve seçilen kent birimlerinin daha

ayrıntılı planlar şeklinde sunulması olarak sıralanabilir. (Zaremba, P., Seacost... s. 13) Daha önce belirtilen planlama sürecinde vurgulandığı üzere; uygulamada yalnızca yeterli yasal mevzuat, eylem değil, bir dizi bireysel etkiler ve eylemlerle son amaca ulaşmak için sürekli bir politikanın öncelikli olarak gerekli olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Uygulama sürecinin organizasyonu, ülkenin politik, ekonomik ve sosyal sistemine bağlı olmalı, her ülke, yerel koşullarına göre uygulama için kendi rejimini yaratmalıdır.

Polonya'da Bütünleştirilmiş

Planlama Deneyimleri

Polonya'da 1975 yılına kadar sanayi ile ilgili kararlar öncelik kazanmış, ekolojik düşünceye önem verilmemesi sonucunda ortaya çıkan zorluklar nedeniyle bu yıldan başlayarak bütünleştirilmiş planlama metodolojisi uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak ülkedeki kentleşme yapılarının tamamının dikkate alınması kararı uzun tartışmalardan sonra alınmış ve sonuçta "Gelişmenin kutup ve koridorları" olarak adlandırılan kentleşme yapıları modeli kabul edilmiştir. Bu model, iyi donatılmış ulaşım akslarıyla birbirine bağlanmış önemli kentlerin, kentsel gelişme kutuplarını oluşturduğu varsayımına dayanmakta, küçük ve orta büyüklükteki kentler "Gelişme Koridorları" içinde, bu akslar boyunca gelişmektedir. Kentleşme ağı, gelişmenin tarım ve rekreasyon alanlarına doğru gelişmesini sınırlandırmaktadır. Bu modelin ülke ölçüsünde kabulü, kentlerin aşırı büyümesini önlemek ve kentleşmenin eşit bir şekilde tüm ülke düzeyine dağılımını sağlama amacı taşımaktadır. Bu modele dayanan Polonya'nın ülke fiziki planı, kentsel faaliyetleri 10 büyük, 20 orta büyüklükteki kentsel gelişme kutuplarına dağıtmayı önermekte ve bu varsayım ülkenin tüm alanını kaplayan bölge planları dizisiyle kontrol edilmektedir. Bölge planları, perspektif nazım planlarla birlikte hazırlanmakta, böylelikle planlamanın her aşamasını kontrol eden ve diğer bir kademenin çalışmasını düzelteren, aynı anda ele alınan bir planlama biçimi elde edilmektedir. Yerel kent planlaması, bölge planlama ve ülke planlama arasındaki karşılıklı ilişim ve eşgüdüm, planlama ve uygulamanın temelini oluşturmakta, programın uygulanması

İse bu eylemin en önemli özelliğini teşkil etmektedir. Bu da merkezde bulunan merkezi idare yanında, sorumlu oldukları alanın gerçek yürütücüleri durumunda bulunan, desantralize yerel yönetimleri gerektirmektedir. Uzun vadeli planlama, zaman sınırlamasına bağlanmakta, erişilecek amaçları ve onlara götüreceği yolu göstermektedir. En uygun kentleşme stratejisinin belirlenmesinden sonra, bu alternatif 10 veya 15 yıllık süre için yapılan perspektif planın detay çalışmalarına temel oluşturmakta, perspektif planla birlikte, uygulama süresi 4 veya 5 yıl olan ekonomik ve akçalı programlar ve uygulama için de temel olacak detay planlar hazırlanmaktadır. (Zaremba, P., Bir Fiziki....., s.86)

Sonuç

İnsan çevresinin geleceğini korumak ve teknoloji-doğa arasında en iyi ekolojik dengeyi sağlamak için kentsel büyüme, gerçekten geniş kapsamlı bir metoloji kullanılarak gelişmiş bir şekilde planlanmalı, yeni çevresel değerler yaratmak için ekolojik yaklaşım kentsel gelişmeyi yönlendirmelidir. Bu ise her ülkenin kendi politik, ekonomik ve sosyal sistemine uyarladığı bütünleştirilmiş fiziki planlama yöntemi ile sağlanabilir. Dar görüşlü, öngörüsüz ekonomik tartışmalar yerine, uzun vadeli ve geniş kapsamlı çevresel yaklaşımı elde etmek için bazı koşullar gereklidir. Bunlar;

Ekonomik kriterlerle, sosyal ve çevre değerlerini kıyaslamak için çevresel ve ekonomik değerleri ekonomik bir dille açıklamak,

Sunulan her bir büyüme stratejisinin avantaj ve dezavantajlarını dikkate alarak, diğer teknolojik ve ekonomik önerilerle, gelişme ve modernleşmenin ekolojiye duyarlı değişkenlerini kıyaslamak,

Ayrıntılı uygulama planı, bu kıyaslama sonuçlarına ve seçilen optimum çözüme dayandırmak olarak sıralanabilir. Bu yöntem, karar vericilere kararlar almadan önce, tavsiyelerde bulunmalı, onlara rehberlik etmelidir. Bunun için öncelikle, planlama süreci içinde doğrudan yardımı istenen ekolojistlerin,

fiziki planlamanın önemini kabul etmeleri, plançıların; ekolojik gereksinimleri karşılamak için planlamayı nasıl kullanılır hale getireceklerini ve nasıl uyarlayacaklarını öğrenmeleri, karar vericilerin, teritoryal gelişmenin bütün ölçüklerini içeren bütünleştirilmiş fiziki planlamanın bir parçası olarak ekolojik planlamanın önemini anlamaları, kamunun ise, insan çevresi içinde ekolojik değerleri değerlendiren bir görüşe sahip olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1- ÖZDEMİR, S., Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık, Palma Yayınları, Ankara, Mart 1988.

2- PESKI, W., Evaluation of Structures of Urbanization from Ecological Point of View, Paper presented at the Unesco Meeting on Urban Ecosystems (MAB 11), Technical University of Szczecin, Vol. 5, September 1982.

3- USLU, O., Çevre Sorunlarına Temel Ekolojik ve Ekonomik Yaklaşımlar "Çevre ve Ekonomi" Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Önder Matbaa, Ankara, Ağustos 1985.

4- ZAREMBA, P., Methodology of Integrated Environmental Planning of Urbanized Areas, Paper presented at the Unesco meeting on Urban Eco-systems, Poznan, Technical University of Szczecin, Special Series, Vol: 3, Warszawa-Poznan, 1976.

5- ZAREMBA, P., Systematization of Urban Structures and the Environment of Man; Town and Country Planning Research, Special Series, Vol: 3, Warszawa-Poznan, 1976.

6- ZAREMBA, P., Sea Coast Environment and Its Spatial, Economical and Legal Repercussions, Town and Country Planning Research, Vol: 9, Technical University of Szczecin, Szczecin, 1985.

7- Bütünleştirilmiş Bir Fiziki Planlamanın Yeni Esasları, Polonya Deneyimi, Mimarlık Dergisi, 1976.